

ЕМПІРІЗМ (грец. *ἐμπειρία* — досвід) — напрям філософії, протилежний *раціоналізмові*; вважає чуттєвий *досвід* єдиним джерелом і критерієм вірогідного *знання*. Е. орієнтується на ретел. аналіз чуттєвості та її роль у *пізнанні*. Досвід розглядає передусім як чуттєве пізнання, що виникає через взаємодію органів чуття із зовн. речами (зовн. досвід), хоча більшість філософів — прибічників Е. — визнають також важливість внутр. досвіду — душев. станів суб'єкта пізнання в процесі інтроспекції (рефлексії). Близькі до Е. *прагматизм* і *логіч. Е.* Ґрунтуючись на Е., вони мають також власні, відмінні від нього філос. підходи. Елементи філософії Е., зокрема *емпір.* пояснення процесу формування понять, наявні в історії філос. думки. Як цілісна ґносеол. концепція Е. сформувався у культурі Нового часу. Франц. християн. мислитель 17 ст. П. Гассенді відродив *емпір.* вчення Епікура. Найвідомішим прибічником Е. в філософії цього періоду став Ф. Бекон. У його філософії центр. проблемою був наук. метод, який він розглядав як спосіб виведення теор. принципів (аксіом) із чуттєвого досвіду. Ф. Бекон трактував досвід не як просте чуттєве споглядання, а як наук. *експеримент*, що має системат. і цілеспрямов. характер. На його думку, дані досвіду призводять до необхід. результату лише за умови їх рац. оброблення. Методом аналізу та узагальнення *емпір.* даних він вважав наук. індукцію. Матеріаліст і номіналіст 17 ст. Т. Гоббс поєднав крайній Е. у тлумаченні походження понять (які розглядав як результат фіз. дії зовн. речей на тілесні органи відчуттів) з раціоналізмом щодо знань. Для нього все достеменно знання має *апріор.* характер, оскільки воно на зразок геом. теорем є точним висновком із поперед. дефініцій. Найвпливовішу форму Е. створив Дж. Локк. У пр. «*An essay concerning human undersfanding*» (London, 1690) він доводив, що всі знання походять із відчуттів або рефлексії. Спростовуючи теорію вродж. ідей, розглядав стан свідомості немовляти як чисту дошку

(*tabula rasa*). Аналізуючи джерела виникнення ідей, Дж. Локк прагнув показати, яким чином прості ідеї, що виникають у зовн. і внутр. досвіді, об'єднуються у складні. Гол. способи утворення складних ідей, за Дж. Локком, — це поєднання, порівняння, абстрагування й узагальнення. Подальша еволюція Е. полягала у послідов. дотриманні цього принципу і звільненні філософії від залишків метафізики. Так, Дж. Берклі, виходячи багато в чому з теорії пізнання Дж. Локка, надав їй більш переконливого ідеаліст. характеру. Він накреслив лінію, яка зрештою привела до феноменалізму — погляду, згідно з яким реальність поза нашими відчуттями є «ніщо». Важливий крок у цьому напрямі зроблено Д. Ґ'юмом. У Франції завдяки зусиллям філософів Ф.-М. Вольтера, Е.-Б. Кондильяка, К.-А. Гельвеція Е. Дж. Локка став підґрунтям *сенсуалізму*, в межах якого всі складові духов. життя людини пояснюються через чуттєвий досвід. Послідов. прихильником Е. в англ. філософії 19 ст. був Дж.-С. Мілль. Він дотримувався думки, що всі знання, зокрема й математичні, *емпір.* походження і спираються на метод індукції. Такий підхід характерний також для Г. Спенсера, хоч він пропонував також пояснення ін. типу, зокрема щодо люд. переконань. Останні, вважав він, знач. мірою ґрунтуються на успадкуванні від поперед. поколінь. Точку зору радикал. Е. в філософії науки обстоювали математики та основоположники філософії сучас. фізики В. Кліффорд та К. Пірсон. У філософії 20 ст. найвідоміший представник Е. — Б. Рассел. Наслідуючи Д. Ґ'юма, він вважав, що завдання філософії — аналіз усіх понять у термінах, які можуть бути безпосередньо віднесені до чуттєвих вражень. Теорії, обґрунтов. Б. Расселом і Л. Віттґенштайном, сприяли розробленню варіанта логіч. позитивізму нім. філософом Р. Карнапом. Е., характерний для логіч. позитивізму загалом, виразно проявився у принципі *верифікації*.

В. І. Гусєв

Бібліографічний опис:

Емпіризм / В. І. Гусєв // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-17854>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).